

УДК 008(477)

Ю.М. Нікольченко

НОВІ ВИМІРИ ВИВЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРАКТИКИ В УКРАЇНІ

[Рецензія на монографію: С.В. Виткалов. Рівненщина: Культурно-мистецький потенціал в парадигмах сучасності: монографія. – Рівне: ПП ДМ, 2012. – 416 с., іл.]

Культурні здобутки, як відомо, завжди потребують певного наукового узагальнення, адже лише у такий спосіб і можливе виявлення сутності того чи іншого явища, проблем його функціонування та тенденцій у подальшому розвитку.

Науковий підхід до вивчення явищ суспільного життя не є чимось новим і винятковим, характерним лише для наших днів. В історії культурологічної думки є чимало вчених, які вибудували концепції глибинного пояснення тих чи інших суспільних явищ в річищі «людина-культура». Те, що зараз розуміють і визначають терміном «духовна культура», було предметом уваги вчених багатьох поколінь. В Україні наукові розробки проблеми наполегливо здійснювали М.Драгоманов, М.Грушевський, І.Огієнко, І.Крип'якевич, а сьогодні у визначеній царині працюють М.Попович, Л.Левчук, М.Закович, Ю.Афанасьєв, В.Шейко, А.Яртись, В.Виткалов та ін.

Особливістю цих досліджень є синтез історичного, філософського і культурологічного підходів до аналізу суспільних реальностей. Водночас, макрокультурний фактор дослідження суспільного розвитку не завжди репрезентує реальний стан речей, що регулює і детермінує діяльність держави в духовній сфері. Науковці сучасності виділяють ще один напрям вивчення української культури в контексті впливу на її розвиток мікрокультурних факторів, зокрема регіональних. Саме до таких чинників належить проблема культурно-мистецького розвитку регіонів України, який, по суті, складає, і донині складає фундамент її духовного життя.

Як було зазначено вище, питання лежить у площині здобутків вітчизняної наукової та науково-публіцистичної історіографії, яка традиційно як за радянських часів, так і у сьогоднішні «підігриває інтерес» до загальноукраїнських цінностей у галузі культури і культурології, часто-густо залишаючи поза увагою унікальну особливість духовного розвитку історико-культурних та адміністративних регіонів України. З цієї причини поважний, на перший погляд, вік вітчизняної наукової історіографії так і не розставив крапки над «і» у цьому питанні, а, навпаки, загострив інтерес дослідників до нього, особливо після проголошення державної незалежності України.

Якщо зважити на актуальність історичної ретроспекції культурно-мистецького розвитку окремих територій України, то поява фундаментального дослідження, що відтворює її версію на прикладі однієї з областей, є подією знаковою. Йдеться про монографію доцента кафедри культурології Рівненського державного гуманітарного університету, кандидата мистецтвознавства Виткалова Сергія Володимировича «Рівненщина: культурно-мистецький потенціал в парадигмах сучасності». Видання цієї книги свідчить про посилення уваги науковців до вивчення процесу творення національної культури в її регіональних вимірах.

Уперше у вітчизняній культурологічній науці об'єктом дослідження слугують концепції і практика у вивченні духовного розвитку унікального регіону України, що є достойним репрезентантом в її національно-культурному середовищі. В цьому контексті автор рецензії дозволить собі і певне емоційно-особистісне сприйняття викладеного у монографії матеріалу в зв'язку з тим, що майже 30 років пропрацював у галузі культури Рівненщини: на посадах начальника археологічної експедиції Рівненського обласного краєзнавчого музею, заступником директора цього музею з наукової роботи (грудень 1970 – травень 1981 рр.), заступником начальника (червень 1981 – вересень 1991 рр.) та начальником управління культури обласної державної адміністрації (жовтень 1991 – червень 1998 рр.). За сумісництвом, у 1972-1998 роках, викладав на Рівненському факультеті Київського державного інституту культури, а згодом і РДГУ.

Аналізуючи історію культурно-мистецького розвитку Рівненщини та її якісний потенціал, автор монографії поставив перед собою декілька важливих завдань:

- з'ясувати стан наукової розробки досліджуваної проблеми;
- виявити та проаналізувати джерельну базу наукового пошуку;

- узагальнити науково-теоретичні та методологічні підходи до досліджуваної проблеми;
- вивчити передумови розвитку окремих галузей мистецтва у регіоні, зокрема театрального, кіно-фото мистецтва й інших його видів;
- охарактеризувати умови розвитку культурного процесу на Рівненщині, зокрема значення спеціальної освіти у системі становлення культурно-мистецького процесу періоду державної незалежності України;
- висвітлити форми творчої діяльності національно-культурних меншин Рівненщини;
- визначити роль музейної мережі краю як форми збереження історико-мистецької пам'яті народу;
- проаналізувати стан та форми культурно-мистецької активності в краї (на прикладі функціонування музичного мистецтва);
- визначити роль театру в підвищенні духовної культури місцевого населення;
- дослідити стан кіно-фото мистецтва на Рівненщині як форми вияву культурно-мистецької ініціативи;
- висвітлити зміст та значення обласних програм збереження культурної спадщини в Рівненській області;
- проаналізувати художні доробки окремих представників культурного простору краю;
- з'ясувати провідні тенденції, що були окреслені в розвитку культурно-мистецького життя Рівненщини.

Схвалення заслугоує запропонована у монографії періодизація культурно-мистецької діяльності на Рівненщині, яка розглядається у двох аспектах: «починаючи від 1991 року по теперішній час, коли трансформується мережа культурно-освітніх закладів, розгортаються сучасні культурно-мистецькі процеси, фестивальні рухи, здійснюється спроба їх теоретичного осмислення та розробляються шляхи і заходи її (мережі – авт.) подальшого удосконалення. Утім, у роботі, з метою підтвердження її окремих положень, здійснено й історичний екскурс у минуле» [2; 9].

Наукова новизна дослідження визначається тим, що поданий у ньому матеріал ґрунтується виключно на документальних та архівних джерелах, який вперше у вітчизняній та зарубіжній історіографії був уведений до наукового обігу. У цьому контексті необхідно згадати зауваження видатного українського вченого В.Б. Антоновича, що «...кожна нова монографія повинна повідомляти нам нові, раніше невідомі, відкриті автором, історичні дані, або ж автор її повинен нам повідомити нові висновки з матеріалу вже відомого, добуті ним уважним вивченням та критичним аналізом цього матеріалу...» [1; 418]. І у цьому контексті згадана книга повністю відповідає наведеним вище настановам.

Привертає увагу той факт, що рецензована нами книга була створена у межах комплексної наукової проблеми «Дослідження фольклорних та мистецьких традицій Рівненської області», яку з грудня 1999 року розв'язує викладацький колектив і студенти художньо-педагогічного факультету та факультету музичного мистецтва Рівненського державного гуманітарного університету, зокрема тему «Українська культура: історичний аспект», яку розробляє кафедра культурології (завідувач – професор В.Виткалов) [2; 11].

Монографія складається з п'яти розділів, висновків до кожного розділу та загального висновку, списку використаних джерел і літератури, іменного та географічного покажчиків, додатків. Видання багате на фотоілюстративний матеріал, зокрема кольоровий, у якому подано портрети відомих представників культури і мистецтва Рівненщини, сюжетний видовищний ряд (фестивалі, конкурси, експозиції, виставки, творчі зустрічі, концерти, вистави тощо) і фотографії унікальних пам'яток архітектури, історії та культури чудового поліського краю. Загальний обсяг роботи складає 416 сторінок, а список джерел і використаної літератури налічує 805 позицій.

Структура видання обумовлена його історико-культурологічним контекстом. Кожен із п'яти фундаментальних розділів є самодостатньою і завершеною науковою розвідкою, яка лише поглиблює загальний контекст, виконаних із дотриманням усіх вимог дослідницького жанру. Ця робота за своїм змістом, структурою, інформаційною насиченістю має на меті всебічно виявити культурний потенціал лише однієї області України як вагомої складової загальнодержавного потенціалу та надихнути і спрямувати дослідників на поглиблене вивчення духовного розвитку в інших регіонах країни.

Щоб уявити собі, який величезний прошарок архівного, документального та історіографічного матеріалу був опрацьований Сергієм Виткаловим, слід звернутися до першого розділу монографії, що

є її науковим підґрунтям. Систематизація, хронологічна послідовність та комплексне вивчення розпорошених по різних фондах архівних джерел були здійснені ним із високою професійною прискіпливістю. Ретельне вивчення чинних документів у закладах культури і мистецтв Рівненщини, неупереджене, виважене ставлення до матеріалів на сторінках періодичної преси та в інших засобах масової інформації дозволили автору достовірно й об'єктивно, з наукових позицій відтворити процес становлення і розвитку духовної культури Рівненщини у складний період будівництва незалежної української держави.

Дослідження містить ґрунтовний аналіз нормативно-правової бази культури України, що почала формуватися з прийняттям Верховною радою 14 лютого 1992 р. «Основ законодавства України про культуру» і логічно дійшла до схвалення 25 грудня 2010 р. Закону України «Про культуру».

У контексті наукового осмислення проблеми молодий науковець здійснив глибокий аналіз концептуальної думки знаних в Україні та за її межами філософів, культурологів, мистецтвознавців, фольклористів, літературознавців, істориків, археологів, етнографів і краєзнавців М.Поповича, Ю.Афанасьєва, С.Безклубенка, М.Поплавського, Є.Антоновича, Р.Захарчук-Чугай, А.Іваницького, Т.Кари-Васильєвої, В.Тишевської, В.Шейка, В.Виткалова, І.Свешнікова, Н.Стоколос, С.Шевчука, С.Китової, Я.Поліщука, Г.Бухала, Б.Прищепи, Г.Дем'янчука, Б.Столярчука, І.Пашука, А.Українець, Т.Пономарьової, В.Луца, Р.Тишкевич та ін.

Текст книги підтверджує, що автор вільно орієнтується в теоретичних напрацюваннях і сучасних дискусіях, що точаться з приводу поняття «українська культура» та навколо проблеми «регіональної культури», і цілком виправдано й продуктивно розглядає їхній розвиток на широкому тлі політичної, інтелектуальної та духовної атмосфери, що супроводжує будівництво незалежної України.

У загальній конфігурації монографії достатньо «комфортно» виглядає другий її розділ, у якому на розлогій документальній основі досліджене «історичне підґрунтя культурних процесів», що відбувалися на Рівненщині протягом ХХ століття. Спираючись на унікальні архівні матеріали, історичні розвідки, публіцистичні твори та періодику, С.Виткалов здійснив глибокий науковий аналіз особливостей поетапного розвитку на її землях професійного й аматорського мистецтва, а також культурно-просвітницької діяльності населення під владою російського самодержавства, в польський окупаційний час, у радянський період та за роки сучасної України.

Велику увагу автор приділяє вищій і середній спеціальній культурно-мистецькій освіті як вишколу фахівців для професійної діяльності в галузі культури, а також для роботи в музичних та школах мистецтв – унікальних осередків естетичного виховання дітей і молоді. У цьому контексті на багатому фактичному матеріалі в монографії аналізується діяльність Рівненської філії Київського інституту культури, процес становлення і розвитку згодом Рівненського державного інституту культури, Рівненського музичного, Дубенського культурно-освітнього училищ.

Після реорганізації 1998 року Рівненського педагогічного інституту та Рівненського інституту культури в гуманітарний університет (РДГУ) в його структурі функціонують художньо-педагогічний факультет та факультет музичного мистецтва, творчий потенціал яких, за об'єктивною оцінкою С.В. Виткалова, набув авторитету не лише в галузі підготовки фахівців вищої кваліфікації для роботи в установах культури і мистецтва західного регіону України, а й дослідницькій діяльності, що збагатила вітчизняну культурологію, етнографію, фольклористику, музикознавство, краєзнавство та інші галузі унікальними науковими досягненнями. Високий рівень професійної підготовки культурно-освітніх та мистецьких кадрів в РДІК і РДГУ автор монографії підтверджує низкою імен їхніх випускників, які отримали почесні державні звання України (народних і заслужених артистів, заслужених діячів мистецтв, заслужених працівників культури), працювали і продовжують працювати керівниками управлінь культури обласних державних адміністрацій, завідувачами міських і районних відділів культури, керівниками відомих в Україні та за її межами професійних, аматорських художніх колективів, бібліотечних, музейних установ, навчальних закладів культури і мистецтва тощо.

Виткалов С.В. не оминув увагою і підготовку в сучасних умовах працівників культури середньої ланки для сільських і селищних закладів культури та шкіл естетичного виховання Рівненщини, яку ефективно здійснюють у структурі РДГУ Рівненське музичне училище і Дубенський коледж культури і мистецтв.

Певна увага у монографії приділена організації підвищення кваліфікації працівників культури.

На обширному документальному матеріалі проаналізована діяльність обласних курсів підвищення кваліфікації працівників галузі та створеного на їх базі Рівненського факультету Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури України, який здійснює підвищення кваліфікації працівників галузі семи областей західного регіону республіки.

У третьому розділі монографії за оригінальною (авторською, не схожою на інші – Ю.М.) схемою Сергій Виткалов дослідив культурницький і мистецький потенціал Рівненської області з огляду на духовні запити сучасників. З ретельною науковістю, в історичній і творчій ретроспективі вивчений стан і розвиток галузі за напрямками:

- пам'ятки архітектури (замки, монастирі та церкви) – історико-культурні скарбниці народу;
- культурно-мистецький чинник як фактор духовного становлення держави;
- інформаційний простір сучасної Рівненщини;
- клубний потенціал області (експериментальний досвід);
- бібліотеки у системі інформаційної діяльності краю;
- державний архів Рівненської області як інформаційний центр;
- музейна мережа в системі культурної діяльності краю;
- охорона історико-культурної спадщини в програмах діяльності місцевих органів влади;
- національно-культурні меншини як фактор оптимізації духовного життя Рівненщини.

Перше, що впадає в око, коли знайомишся зі сторінками третього розділу монографії, це – посправжньому титанічна робота науковця, за фахом мистецтвознавця, який із завзятістю професійного історика не лише виявив, систематизував і підготував до друку величезний комплекс джерел, що само по собі є надзвичайно важливим, а й всебічно їх вивчив, проаналізував та увів до наукового обігу в контексті загальної теми дослідження.

Власний багаторічний досвід археолога, історика і культуролога Рівненщини дає підстави рецензентові зробити висновок, що з'ясування подій та окремих фактів вимагало від С.В. Виткалова надзвичайної витримки і наснаги, але досягнута мета та результат вартували витрачених зусиль.

У четвертому розділі монографії на конкретному матеріалі розглядається важливе питання реалізації культурних можливостей населення Рівненщини на її теренах за напрямками:

- сучасне кіно- і фотомистецтво як культурний феномен;
- театральне життя на зламі епох;
- фольклорна основа художньої культури краю;
- фестивальна практика в Рівненській області;
- творчі здобутки у сфері музичного життя;
- «зелений туризм» як фактор оптимізації життєдіяльності місцевого населення.

У розділі висвітлюються закономірності розвитку історико-стильових систем, виявляються центральні осередки цього розвитку, подаються особливості часового простору фольклору, демонструється трансформація жанрово-видового розмаїття народного та професійного мистецтва Рівненської області та його зв'язку з історичними і місцевими реаліями. Такий підхід зумовлює мету четвертого розділу. Вона полягає в репрезентації сучасного погляду на жанрово-видову систему в мистецьких традиціях культури Рівненщини з визначенням пріоритетів щодо збереження та відродження художньої спадщини населення. У зв'язку з цим автор дослідження простежує процеси оновлення етно-регіональних традицій у сфері професійного та ужиткового мистецтва в світлі завдань щодо розвитку національної культури. Внесення до цього розділу питання, пов'язаного з проблемою розвитку туристичної Рівненщини, зовсім не є випадковим. Навпаки, акцентується увага на унікальності природних ландшафтів та історико-культурної спадщини краю, а також використання можливостей туристичної галузі з метою вивчення, збереження та популяризації пам'яток народної культури.

Рецензовану книгу завершує п'ятий розділ, у якому ґрунтовно досліджуються культурні проблеми Рівненщини в умовах глобалізаційних викликів сучасності та тенденції розвитку культурно-мистецького процесу сьогодення. Аналізуючи суперечливі тенденції розвитку глобальної масової культури, спираючись на праці відомих зарубіжних та вітчизняних учених, С.В. Виткалов на прикладі Рівненської області аргументовано доводить, що виважена регіональна культурна політика в Україні «...значною мірою консервує культурну традицію, а отже зберігає безліч форм традиційної культурної діяльності, що залишаються популярними...» [2; 319].

Не можна оминути увагою і надзвичайно вдале, виважене та науково обґрунтоване визначення автором монографії провідних тенденцій (числом двадцять одна) у сучасному культурному процесі

України, реалізація яких «забезпечить молодій республіці її справжнє національно-культурне відродження і входження у світовий культурний простір рівноправною країною, що опікується й духовною складовою своїх громадян» [2; 327].

Привабливо виглядають у виданні блискуче виконані нариси про знаних не тільки на Рівненщині, а й в усій Україні діячів культури і мистецтва та художні колективи під загальною назвою «Творчі портрети». Серед персоналій знаних фахівців з ділянки культурологічної освіти В.Виткалов, народний артист України Г.Морозюк, заслужений працівник культури В.Гайдайчук, заслужений майстер народної творчості України О.Рябунець, голови та члени обласних відділень творчих спілок України Ф.Бобрик, Б.Столярчук, П.Подолець, К.Литвин, М.Йориш, О.Харват, О.Литвин та ін.

Насамкінець хочеться висловити слова вдячності С.В. Виткалову за підготовку такого видання. У ньому здійснений справжній науковий підхід до дослідження важливих проблем, які всебічно розкривають панораму духовного життя українського народу в одному, окремо визначеному, регіоні нашої держави. Ця книга, безперечно, надихне інших дослідників доступитися до культурно-мистецького прошарку в інших областях України, що, у підсумку, ще вагомніше репрезентує світовій громадськості унікальність багатовікової духовної культури українства. На нашу думку, монографія є не лише вагомим внеском у розвиток української культурології, а й стане у нагоді науковцям, студентам, працівникам культури, діячам мистецтва, краєзнавцям та всім, хто не байдужий до національної духовної і культурної спадщини нашого народу.

Джерельні приписи

1. Антонович В.Б. [Рец. на:] П.А. Будицкий. О Богдане Хмельницком. – Харьков, 1882 // Киевская старина / В.Б. Антонович. – К., 1883. – Т. 5.
2. Виткалов С.В. Рівненщина: Культурно-мистецький потенціал в парадигмах сучасності: Монографія / С.В. Виткалов. – Рівне: ПП ДМ, 2012. – 416 с.: іл.

Резюме

Здійснено аналіз монографії С.В. Виткалова, присвяченій проблемам культурно-мистецького розвитку Рівненщини.

Ключові слова: культурно-мистецький розвиток, Рівненщина, регіональна культура.

Summary

Nikolchenko Y. Review of the monograph: S.V. Vitkalov. Rivne area: cultural and art potential in the paradigms of contemporaneity / S.V. Vitkalov. – Rivne: PP DM, 2012. – 416 pages: pict.

The analysis of monograph of S.V. Vitkalov is carried out from the problems of cultural and art development of the Rivne area.

Key words: cultural and art development, Rivne area, regional culture.

Аннотация

Анализируется монография регионального исследователя С.В. Виткалова, посвященная проблемам культурного развития Ровенщины.

Ключевые слова: культурное развитие, Ровещина, региональная культура.